

ÉLET ÉS KULTURA

Színház

NAPLEMENTE ELŐTT. Ez az előadás volt ennek az évadnak első igazi színházi élménye. A siker kettőnek volt köszönhető: a szerzőnek és a nagyserp alakítójának.

Szerrhart *Hauptmann* ritka vendég a vidéki színpadon. Most is csak a nyolcvanéves íróra való emlékezés, az *időszerűség* segítette hozzánk az európai drámaírás nesztorát. Több mint ötven esztendő szoktatott hozzá, hogy őt mindig élőnek és alkotónak tudjuk. S újabb darabjait nem a régiék sikerére vagy a kegyelet ajánlja, hanem a várakozás, mely mindig újat és frisset remél az agg mester érett művészetétől.

Nem tartozott sohasem a színpadi költők közé. Hiszen indulásakor Zola, Ibsen és Dosztojevskij nevét emlegették vele kapcsolatban. Ezek hárman segítették őt, hogy saját hangját megtalálhassa. Színpadi naturalistának indult, de tehetsége megóvta attól, hogy életábrázoló mesteremberré legyen, aki csupán egy-egy problémának keres keretét a színpad-nyújtotta lehetőségek között. A *mondanivalón* túl meglátta az embert is, és ha művei az *Elsűlylyedt harangon* kívül később sem váltak olvasmánnyá, drámai költeményekké, a költőt mélyülés folyamata az ő pályáján is megfigyelhető.

Előttem fekszik öregkori arcképe a harmincas évek elejéről. Mennyire más ez az arc, mint az az ismertebb, a *Takácsok* idejéből való! Az egy elméleti ember arca, szinte professzoros, ez az érettbb arca Goethé emlékeztet. Az arcél is, de talán még inkább a tekintete. *Hauptmann* nem ír úgy, mint Goethe, és nem írna úgy akkor sem, ha a vers lenne az anyanyelve. Nem lehetne sorain elgondolkozni, életbölcsességét, emberismeretét, mélységeit, *szavait* csodálni. Kérdéseket azonban tud feladni, és tud olyan helyzeteket teremteni, ahol az ő sajátos *Hauptmann*-i világában megkapjuk a feleletet. A *Naplemente előtt* is egy kérdésre felel. Kezdhét-e új életet, elszakadhat-e a múlttól az élete alkonyán álló ember? A felelet az, hogy nem, nem lehet *tabula rasá*-t csinálni a múltból. Ellenáll a múlt élő képviselője, a család. De nem ez a felelet a fontos, hanem az, ami a színpadon történik. Ez azonban már magára az előadásra tartozik.

A *Naplemente előtt* szerepdarab. Si-

kere egyetlen színész kezébe van le téve és a közönség érdeklődése is elsősorban neki szól. Ennek a várakozásnak Somlay tökéletesen megfelelt, és amit Clausen tanácsos szerepében adott, az a szó legigazibb értelmében élmény volt.

Mi volt az, ami játékában lenyűgözött az első perotól kezdve? Épen az, hogy nem éreztük játéknak. Az élet szokott így rendezni, nem a színpadi rendező. Gondoljunk mozdulataira. Mi néha a mindennapi életben is színpadiasabban viselkedünk, ő pedig a színpadon elhitette velünk, hogy egy család életének és tragédiájának szemlélői vagyunk. Aztán a beszéde. Nem izes volt a szava, hanem maga volt a valóság, melyben mindig egy igaz, átélt lelkiállapot rezgett. Nem színezett, nem túlozott, nem másított a hatás kedvéért. És amit adott, az még *német* is volt. Clausen tanácsost nem Goethe-idézetei és nemcsak *Hauptmann* tetők németté, hanem a meglevenítő színész játéka is.

Somlay vendégjátéka nevelőhatású volt, nemcsak színésztársaira, hanem a közönségre is. Ilyen színházi esték eszünkbe idézik azt, amit már-már elfeledtet velünk a mai színpad: hogy miért érdemes színházba járni.

Az egyetlen nagy szerepez nem volt méltatlan keret a társulat tagjainak játéka sem. *Gálffy* Marika jól fogta fel szerepét, amikor csupán a vonzó fiatalságot akarta jelenteni az öreg Clausen mellett. A harmadik felvonás egyetlen végig tartó nagy jelenetében pedig mindenki a helyén volt. S ha *Somlay* nélkül üresnek éreztük néha a színpadot, az a darab természetéből következett. Mert ebben a négy felvonásban minden azért történik, hogy Clausen tanácsos egy-egy lépéssel közelebb jusson döbbenetes összeroppánásához. És csak az a fontos, amit ő mond, amit ő tesz.

NÉGY APÁNAK EGY LEÁNYA. A *Dominó* után a második vígjátéknak Hunyady Sándor darabját mutatta be a Városi Színház. Ez a darab csak újabb csalódást jelentett. S a hiba ismét nem a színészekben, hanem magában a darabban volt. Nemcsak írói fogyatékoságai voltak a darabnak, hanem magyarnak sem éreztük semmiképen. Kabarék számára készült jelenetek képelték egyidőben így a magyar falu

életét és embereit. A párbeszédekben pedig folyton kísértett egy bántó hang: az írói fínomságnak és előkelőségnek elemi hiánya. Nem a naturalizmus bántott, hanem a darabból tolakodóan ki-kitörő fölkünk idegen szellem, mely nem illetékes a magyarság ábrázolására, mert hamisít, és alakjaiban nem ismerünk magunkra. Ezt a darabot Szegeden előadni nem volt méltó Móra Ferenc emlékéhez.

A VELENCEI KALMÁR. A vidéki színpadokat nem a prózai darabok tartják életben, mégis akkor van a vidéki színháznak igazi ünnepnapja, amikor Shakespeare, Madách, Molière, Ibsen, Hauptmann nevét írhatja műsorára. Nélkülük menthetetlenül kisvárosiassá süllyedne a program. S valamennyi között talán Shakespearet várjuk a legjobban. Még a modern nagyságok után is szűkségünk van rá, hogy élvezzük bölcsességét, költészetét, korlátlan gazdagságát és emberismeretét. És még valamit. Drámáinak szövevényét, mely úgy hat ránk, mint maga az élet, inkább sejtjük és érezzük benne a rendet és az egységet, mint világos formulákba tudnók fogalmazni. Ez a királyi szabadság adja meg a hatalmat Shakespearenek, hogy a *Velenicei kalmárban* a bölcseséget a szolga Lancelot képviselje, a költészet a szerelmes Lorenzo ajkán szólaljon meg, az ember pedig ezúttal Shylockban álljon előnk. Az is mennyire shakespearei, ahogyan Shylock szerepe a darabba beleilleszkedik és belőle kinő. Mi a *Velenicei kalmárt* nem a dúsgazdag Antonio miatt nézzük meg, akinek búskomorsága mindig rejtély marad számunkra, hanem Shylock vonz oda bennünket, akit Shakespeare is főalaknak szánt, de nem méltatott arra, hogy darabját róla elnevezze. Harsányi Rezső Shylockja valóban uralkodott az együttesben, pusztá jelenléte is érdekessé tette a színpadot és anyagot adott a nézőnek. Alakítása pedig hozzáadta a maga pluszát a Shakespeare teremtette exotikus alakhoz: nekünk játszott a Shylockban a zsidót. Gondoljunk hangsúlyozására, gesztusaira. Szilágyi Szabó Eszter Portiája szép reneszánsz jelenség volt. Mikor selyembrokát ruhájában megjelent a függöny előtt, úgy hatott, mintha egy Tizián-képből lépett volna ki. De játékában kissé csalódtunk, hidegnek éreztük még Bassanio ládika-jeleneté-

ben is. Zavarta az élvezetet az is, hogy a kisebb szerepekből sokszor csak szavak, mondattöredékek jutottak a nézőtérre, de nem érthető mondatok. A Gratianok, Solamok, Lorenzók megszemélyesítőitől is tiszta kiejtésként szeretnénk hallani, mert a költő-Shakespeare néha épen rajtuk keresztül szól hozzánk.

HALÁLTÁNC. Mialatt ezt a meggyötört színpadi művet végigszenvetjük, sokszor gondolhattunk Prohászka döbbenetes szavaira, melyekkel a századfordulóban a Strindberg-féle írókat jellemezte: „Ti a ködnek, a felhőknek vagytok a gyermekei; a ti szellemi világotok khaosz. Kóvályog, gomolyog, elnyúlik, kacskaringós, csavarodásokba nyugtalanokodtok; a szép vonásokat elnyújtja, a szép arcokat hyppokratesi méretekkel és élettelenséggel elvékonyítja; a fejekből lárvákat, az emberekből kérdőjeleket csinál. Az az érzés szól felénk, hogy itt a gondolat nem győzte le az anyagot, a szépség nem lett úr a zavar felett. Higgyétek el, poetáitok gladiátorok, akük problémákkal küzködnek, de azokat megoldani nem tudják, s ez a tehetetlenség, mint sötétség s mint borzongás, fagyos érzés van kiárasztva műveikre. Itt nem a szív, hanem az ész dolgozik; itt nincs lendület, hanem fáradságos dialogizálás és okoskodás.“

Ez a néhány mondat belevilágít Strindberg drámájába is. Valóban úgy éreztük, mintha a pokol megszállottjai szabadultak volna néhány órára a színpadra, hogy megmutassák nekünk, mennyi ördög van az emberi lélekben. Tudjuk, hogy Strindberg nőgyűlölete és nőábrázolása csak irodalmi világ, és ép annyira kívül áll a valóságon, mint amennyire a múlté ma már a démoni Alice ruhája, de néha mégis megborzongunk, mert ezek a beteg emberek egyik-másik szavukban, mozdulatukban ránk emlékeztetnek.

A felújított darabot átdolgozott szöveggel hozta színre Somlay rendezése. A darab nyerseségei eltűntek, de a tragédia és a vígjáték groteszk keveréke állt elő, melyet a néző bizonyos fölénnyel szemlél. Somlay Artur alakítása ezúttal is nagy művészi teljesítmény volt, de a nem hálás szerep nem ragadta meg igazán a közönséget. Peéry Piroska démoni nője ríktó volt.

SPECTATOR